

Zapojenie tretích krajín vo vedecko-výskumných projektoch EÚ.

Mgr. Tomáš Koreň

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra ekonómie a ekonomiky

Prešovská ul. 5, 080 01 Prešov, Slovakia

tomaskoren@gmail.com

Abstrakt

Článok sa zaoberá činnosťou mimoeurópskych krajín vo vedecko-výskumných projektoch financovaných Európskou úniou vo vedecko-výskumnom programe Horizont 2020. Na základe analýzy datasetu z databázy Cordis bolo identifikovaných 1081 projektov, ktorých koordinačné organizácie pochádzali z mimo členských štátov EÚ. Priemerný príspevok Európskej komisie na takéto projekty predstavoval 1,25 milióna eur s priemerným trvaním projektov približne tri roky. Spektrum krajín koordinátorov zahŕňalo v najväčšej miere Izrael, africké krajiny ako Ghana, Keňa ale aj Spojené arabské emiráty či Čile. Výsledky poukazujú na diverzitu tém a globálny význam výskumných priorít EÚ, pričom účasť mimoeurópskych partnerov posilňuje medzinárodnú dimenziu európskeho výskumu. Celkovo sa v Horizonte 2020 zúčastnilo 6531 mimoeurópskych organizácií s kontribúciou 1,15 miliardy EUR.

Kľúčové slová

Veda a výskum, Horizont 2020, Horizont Európa, Cordis, Projekty

1. Úvod

Programy Európskej únie pre výskum a inovácie sa dlhodobo profilujú ako otvorené platformy pre nadnárodnú spoluprácu. Horizont 2020 a jeho následník Horizont Európa umožňujú zapojenie partnerov z tretích krajín, čo reflektuje rastúcu potrebu globálnych riešení komplexných spoločenských výziev. Cieľom tohto článku je analyzovať špecifiká projektov koordinovaných organizáciami z mimoeurópskych krajín, preskúmať ich finančné a časové parametre, ako aj tematické zameranie a príspevok k európskemu výskumnému priestoru.

2. Základné teoretické východiská

Teoretická literatúra (Luukkonen, 2012; Wanzenböck et al., 2020) zdôrazňuje, že internacionalizácia výskumu vedie k vyššej vedeckej excelentnosti, efektívnejšiemu transferu znalostí a silnejšiemu geopolitickému ukotveniu EÚ. Zároveň však prítomnosť tretích krajín prináša výzvy v oblasti ochrany duševného vlastníctva, rozdielných regulačných rámcov a asymetrického prístupu k výsledkom vedy a výskumu. Účasť mimoeurópskych aktérov v európskych rámcových programoch je podmienená pravidlami oprávnenosti, ktoré stanovujú Európska komisia a Rada EÚ (Európska Komisia, 2020).

Teoretické rámce rozlišujú dva primárne režimy: asociácia (rovnaké podmienky účasti, oprávnenosť na financovanie, rovnaké práva a povinnosti) a neasociovanú účasť (beneficiary/associated partner s limitovanou alebo nulovou oprávnenosťou na financovanie). Tento dualizmus vytvára rozdielne stimuly, transakčné náklady aj rizikové profily pre organizácie mimo EÚ.

Literatúra a politické dokumenty zdôrazňujú, že zapojenie partnerov z tretích krajín rozširuje komplementárnu expertízu, zvyšuje vedeckú excelentnosť a akceleruje transfer poznatkov, najmä v oblastiach, kde EÚ sama nemá špecifické kapacity (unikátne zariadenia, dáta, terénne lokality). Tento prístup podporuje aj tvorbu globálnych inovačných sietí.

Horizont 2020 a Horizont Európa slúži aj ako nástroj vedeckej diplomacie a teda podporuje viacúrovňové vzťahy s medzinárodnými organizáciami a partnermi, posilňuje multilaterálnu spoluprácu a umožňuje otvorenú, no bezpečnú výmenu poznatkov. Koordinované akcie (Coordination and Support Actions) sú osobitný typ projektov v rámci programu Horizont 2020 (a pokračujú aj v Horizont Európa). Cielia na tréning, kapacitné budovanie a mechanizmy vzájomného učenia.

Ich charakter je zásadne odlišný od výskumných a inovačných akcií typu RIA/IA.

Právny rámec Horizontu a pravidlá oprávnenosti definujú, kto môže byť financovaný a za akých podmienok. Asociované krajiny (napr. Izrael, Spojené kráľovstvo od 2024) operujú „na rovnakej báze“ ako členské štáty; neasociované subjekty často vstupujú bez financovania EÚ, čo limituje mieru ich zapojenia a vyjednávaciu pozíciu v konzorciách.

Výskumy poukazujú na obojstranné prínosy (vyššia konkurencieschopnosť, mobilita výskumníkov, prístup k infraštruktúram). Zároveň existujú aj negatíva ako napr. kompatibilita IP rámcov, pravidlá exportnej kontroly, rozdielne normy etiky, GDPR či dátová suverénita. Podľa portálu bruegel.org bývajú pre neasociovaných partnerov problémom ich finančné nároky, administratívna zložitosť a obmedzený prístup k vedeniu konzorcií.

Účasť organizácií z tretích krajín v programoch EÚ nie je iba technickým či administratívnym rozhodnutím, ale je silne podmienená politickým kontextom. Podmienky účasti sa môžu meniť v závislosti od aktuálnych geopolitických udalostí - napríklad v reakcii na medzinárodné sankcie, bezpečnostné hrozby alebo etické dilemy spojené s možným vojenským využitím výsledkov výskumu. Diskusie o zavádzaní obmedzení alebo o tzv. „cielenej suspenzii“ účasti ilustrujú, že politika otvorenosti EÚ vo výskume je neustále vyvažovaná hodnotovými a bezpečnostnými záujmami.¹

Výsledky kvalitatívneho výskumu, založeného na polo štruktúrovaných rozhovoroch, poukazujú na potrebu väčšej predvídateľnosti pravidiel a jasnejšej komunikácie pracovných programov. Respondenti zdôrazňujú aj význam recipročného prístupu k infraštruktúram a dátam, ako aj potrebu posilniť mechanizmy riadenia na úrovni konzorcií - predovšetkým v oblasti správy duševného vlastníctva, dátového manažmentu a

¹ The Guardian. (2023). *EU debates restricting research cooperation with third countries amid security concerns*. Dostupné na: <https://www.theguardian.com>

bezpečnostných klauzúl. Pre nadchádzajúci rámcový program FP10 sa odporúča princíp „otvorenosti s ochranou“ (openness with safeguards).²

Dlhodobé príklady (Izrael, Švajčiarsko, UK) ilustrujú, že asociácia umožňuje hlbokú integráciu do ERA, vysokú úspešnosť v grantových schémach a vodcovstvo v špičkových projektoch; zároveň však vzťahy citlivo reagujú na politické udalosti a vyjednávacíe rámce.

3. Metodológia

Analýza bola realizovaná na základe datasetu obsahujúceho projekty programu Horizont 2020. Pre účely výskumu boli vyselektované projekty, ktorých koordinácia nepatrí do Európskej únie. Po očistení dát vznikol súbor 1081 projektov. V rámci spracovania boli hodnotené tieto indikátory:

- rola partnera v projekte
- krajina pôvodu partnera
- prítomnosť tzv. Matthew efektu
- výška maximálneho príspevku EÚ (EU contribution)
- celkové náklady na projekt (Total cost)
- trvanie projektov v rokoch (na základe dátumov začiatku a ukončenia)
- tematické oblasti projektov podľa klasifikácie Euro Science Vocabulary.

3.1. Koordinátor (Coordinator)

Koordinátor predstavuje kľúčového aktéra v konzorciu pričom jeho hlavnými úlohami je viesť prípravu projektovej žiadosti a zabezpečiť jej súlad s požiadavkami Európskej komisie, riadiť implementáciu projektu počas celého jeho životného cyklu, zodpovedať za administratívne, finančné a právne záležitosti, vrátane distribúcie finančných príspevkov partnerom a zastupovať konzorcium v komunikácii s Európskou komisiou. Koordinátori sú spravidla skúsené inštitúcie s vysokou kapacitou, výskumné univerzity, národné výskumné ústavy alebo veľké priemyselné podniky. V tejto roli sa výrazne prejavuje Matthew efekt, keďže šance nováčikov prevziať koordináciu sú veľmi nízke.

3.2. Účastník (Beneficiary / Participant)

Účastníci sú plnoprávni členovia konzorcia, ktorí majú nárok na financovanie z rozpočtu EÚ, realizujú výskumné, inovačné alebo disemináčnne aktivity v súlade s pracovnými balíkmi, podieľajú sa na riadení projektu, ale nezodpovedajú za celkové vedenie (to je v kompetencii koordinátora). Účastníci tvoria väčšinu organizácií v projekte a môžu byť z akademického, priemyselného aj neziskového sektora.

3.3. Medzinárodný partner (International Partner)

Medzinárodní partneri sú organizácie pochádzajúce z tretích krajín mimo EÚ a pridružených štátov. Ich zapojenie má obvykle strategický význam, prispievajú špecifickými expertízami, prístupom k jedinečným dátam, infraštruktúre alebo geografickým oblastiam. Vo väčšine prípadov však nemajú automatický nárok na financovanie z rozpočtu EÚ (okrem vybraných štátov so štatútom automatickej oprávnenosti). Ich účasť

² University of St Andrews Research Portal. (2023). *Voices from the Horizon: third country perspectives on Horizon Europe and recommendations for FP10*. University of St Andrews. Dostupné na: <https://risweb.st-andrews.ac.uk/portal>

© Published by Journal of Global Science.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. The moral rights of the named author(s) have been asserted.

posilňuje internacionalizáciu a globálny charakter programu, pričom EÚ využíva tieto partnerstvá aj ako nástroj vedeckej diplomacie.

3.4. Tretia strana (Third Party)

Tretie strany nie sú formálnymi príjemcami grantu, ale môžu poskytovať služby alebo infraštruktúru účastníkom projektu, plniť špecifické úlohy na základe dohody s účastníkom alebo koordinátorom, prispievať finančne alebo vecne (tzv. in-kind contributions).

Na rozdiel od účastníkov nemajú priamy zmluvný vzťah s Európskou komisiou. Ich zapojenie je preto flexibilnejšie, avšak spravidla obmedzené rozsahom.

3.5. Partner (Associated Partner)

Partnerský štatút označuje organizácie, ktoré sa zapájajú do realizácie projektu, avšak bez priameho financovania zo zdrojov EÚ. Partneri sú zvyčajne inštitúcie z krajín, ktoré nie sú asociované k programu, môžu participovať na výskume, prispievať dátami alebo know-how, ich zapojenie posilňuje odbornú a regionálnu diverzitu konzorcia. Hoci nečerpajú priamo finančné zdroje EÚ, získavajú prístup k európskym výskumným sieťam, výsledkom a know-how.

4. Výsledky a diskusia

Výsledky ukazujú, že až 1081 projektov Horizont 2020 bolo koordinovaných mimoeurópskymi krajinami. Priemerný príspevok EÚ predstavuje 1,25 mil. €, čo je nižšie než priemerná hodnota projektov koordinovaných v západnej Európe (zvyčajne nad 3 mil. €). Priemerné trvanie projektov bolo približne 3 roky, teda kratšie než klasické projekty Horizontu, ktoré často presahujú 4 roky. Dominujú predovšetkým technologicky vyspelé štáty ako Izrael, ale významné zastúpenie majú aj krajiny z Afriky (Keňa, Ghana), Blízkeho východu (Spojené arabské emiráty) či Latinskej Ameriky (Čile).

Tematické oblasti projektov pokrývali široké spektrum: od zdravotníckeho výskumu a potravinovej bezpečnosti, cez digitálne inovácie až po klimatické a environmentálne otázky. Analýza ukazuje, že EÚ využíva zapojenie tretích krajín najmä pri riešení globálnych výziev, ktoré presahujú hranice Európy (napr. infekčné ochorenia, klimatická adaptácia, udržateľné poľnohospodárstvo).

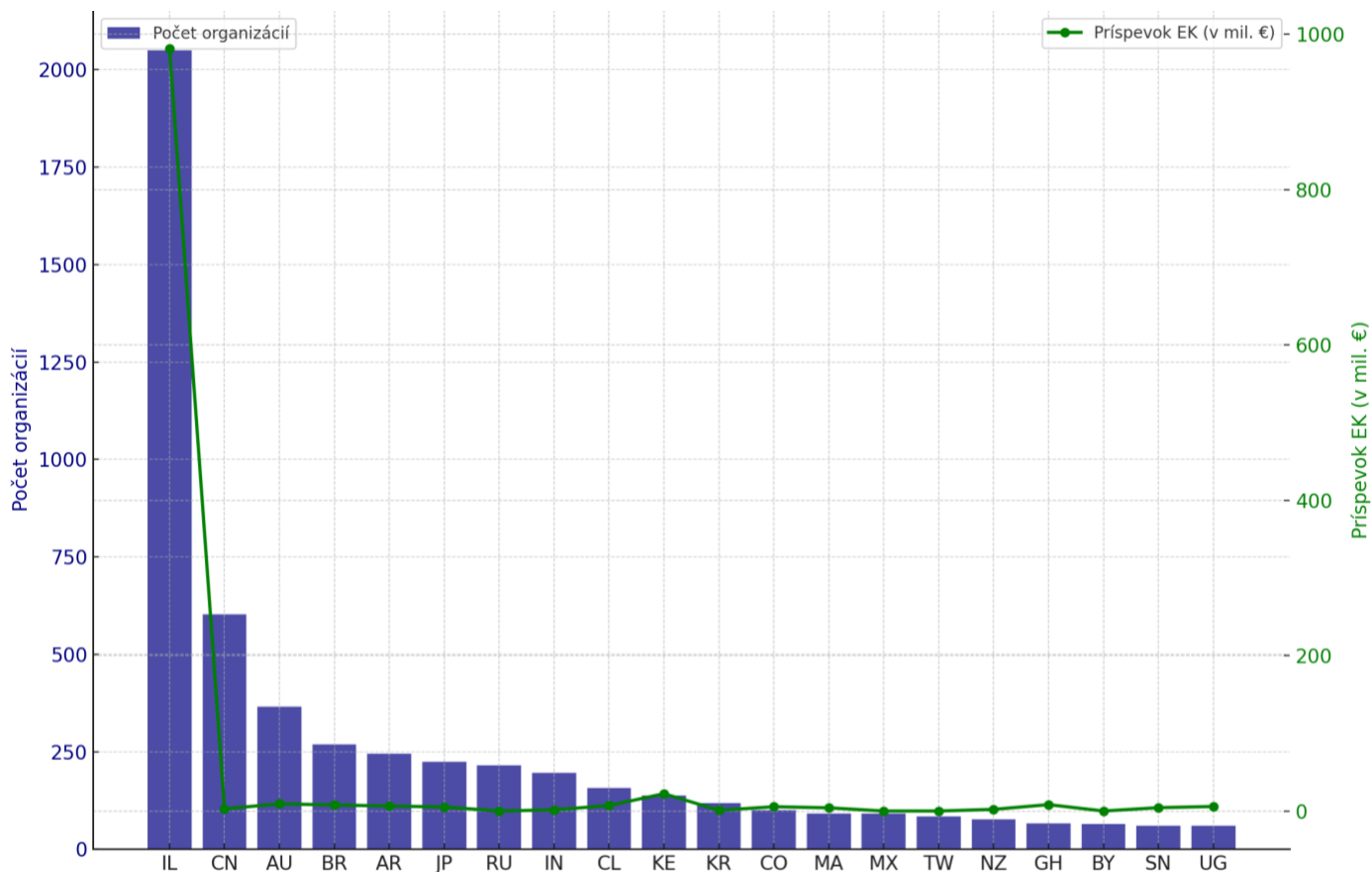
Diskusia poukazuje na dva protichodné trendy:

1. Otvorenosť EÚ k spolupráci, účasť mimoeurópskych koordinátorov signalizuje dôveru v globálne partnerstvá, zvyšuje reputáciu EÚ ako lídra vo vede a inováciách.
2. Obmedzenia, menší priemerný rozpočet a kratšie trvanie projektov naznačujú, že mimoeurópske koordinácie sú skôr doplnkové alebo pilotné projekty, než rozsiahle európske konzorciá.

Na základe dátovej analýzy je možné zdôrazniť niekoľko poznatkov o mimoeurópskych krajinách:

- Izrael výrazne dominuje - vyznačuje sa mimoriadne vysokým počtom organizácií (2050) a zároveň nadpriemerným finančným príspevkom z Európskej komisie (982 mil €).
- Keňa predstavuje špecifickú výnimku v africkom kontexte - počet zapojených organizácií je relatívne nízky (138), avšak objem získaných finančných prostriedkov z EÚ je výrazne nadpriemerný (22,3 mil €).

- Austrália (9,2 mil €) a Brazília (7,8 mil €) vykazujú strednú úroveň zapojenia, pričom dosahujú solídny objem finančných príspevkov.
- Čína je charakteristická vysokým počtom zapojených organizácií (602), avšak s veľmi obmedzenou podporou zo strany EÚ vo výške 2,8 mil €, keďže väčšina čínskej účasti je financovaná z domácich zdrojov.
- Diagramy zreteľne oddeľujú krajiny, ktoré sú strategickými partnermi s vysokou mierou financovania, od krajín s rozsiahlym počtom účastníkov, avšak s nízkym finančným prínosom zo zdrojov EÚ.



Graf 1 Zastúpenie tretích krajín v koordinácii projektov Horizont 2020.

Zdroj: vlastné spracovanie

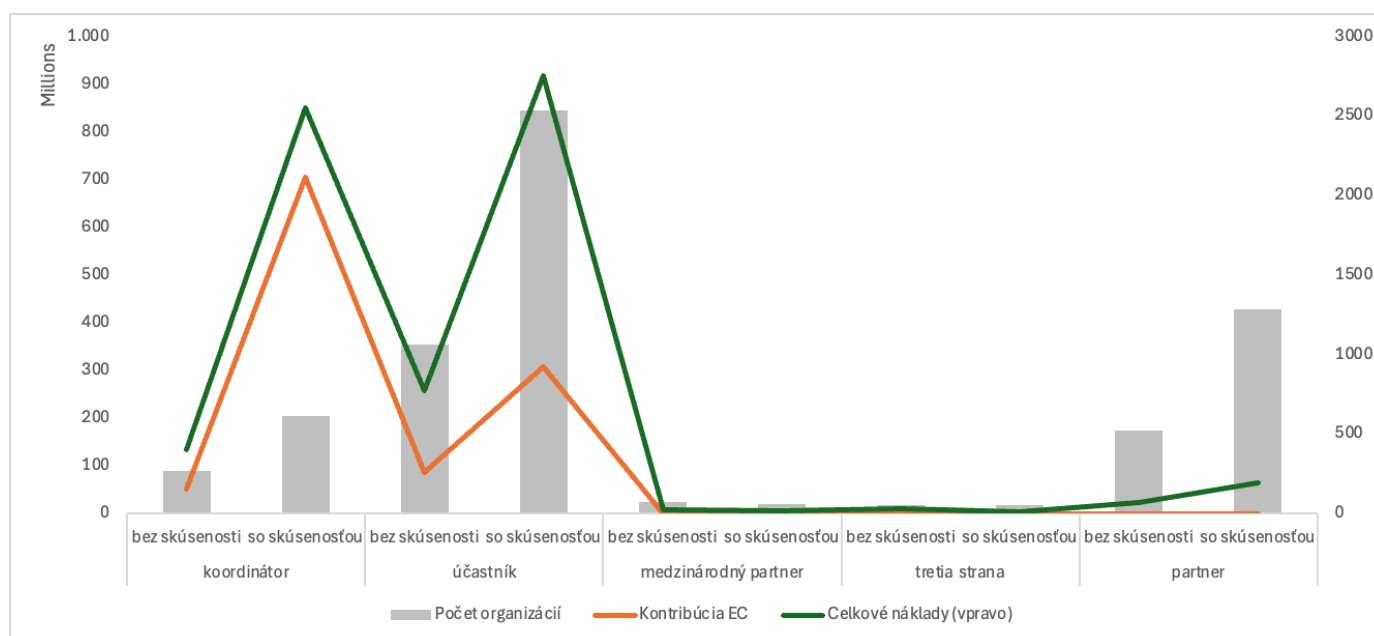
Výsledky

Analýza ukazuje výraznú nerovnováhu v prospech skúsených organizácií:

- Koordinátori so skúsenosťou získali jednoznačne najvyšší objem príspevku Európskej komisie (EC contribution) aj najväčšie celkové projektové náklady. Zároveň ide o početne menšiu skupinu, čo naznačuje, že úloha koordinátora je silne koncentrovaná v rukách etablovaných aktérov.
- Účastníci bez skúsenosti sú početnejšou skupinou než koordinátori, no finančne sa podieľajú len okrajovo. Ich príspevky sú výrazne nižšie, čo dokazuje, že prístup k zdrojom je podmienený skúsenosťou a reputáciou.

- Partneri bez skúsenosti tvoria relatívne veľkú časť populácie, avšak v objeme čerpaných prostriedkov ostávajú na okraji, ich rola je doplnková a prevažne bez priameho financovania.
- Medzinárodní partneri a tretie strany nevykazujú podstatné rozdiely medzi skupinami so skúsenosťou a bez nej, čo súvisí s ich špecifickým štatútom v pravidlách oprávnenosti.

Analýza ďalej znázorňuje rozdiely v zapojení organizácií do projektov EÚ súvislosti na rolu v projekte ako aj predchádzajúce skúsenosti v programe Horizont 2020. Údaje rozlišujú medzi organizáciami so skúsenosťou (teda takými, ktoré už v minulosti participovali na projektoch EÚ, jav známy ako *Matthew efekt*) a bez skúsenosti (nováčikovia v prostredí rámcových programov). Porovnanie je uskutočnené pre rôzne typy rolí, t.j. koordinátor, účastník, medzinárodný partner, tretia strana a partner. S výnimkou medzinárodných partnerov, početnosť všetkých ostatných rolí je výrazne vyššia pri organizáciách s predošlou skúsenosťou v Horizonte, pričom rola účastníkov s predošlou skúsenosťou je najčastejšia.



Graf 2 Rozdiely v zapojení do projektov EÚ podľa role a predchádzajúcej skúsenosti.

Zdroj: vlastné spracovanie

Diskusia

Výsledky jasne potvrdzujú prítomnosť Matthew efektu v projektoch Horizontu. Skúsené organizácie nielenže častejšie preberajú rolu koordinátorov, ale zároveň dosahujú násobne vyššie finančné objemy. Tento jav posilňuje koncentráciu zdrojov v rukách etablovaných výskumných inštitúcií a znižuje šance pre nováčikov na vedúce úlohy.

Účasť organizácií bez skúsenosti je síce z kvantitatívneho pohľadu dôležitá, zvyšuje diverzitu a rozširuje európsky výskumný priestor, no ich prínos je prevažne v úlohe menších partnerov s obmedzeným finančným dopadom. To naznačuje, že horizontálne ciele EÚ v oblasti inklúzie a budovania kapacít sú len čiastočne napĺňané.

Dôležitým zistením je, že nováčikovia sa často sústreďujú na roly účastníkov a partnerov, zatiaľ čo koordinátorská kapacita je takmer výlučne doménou skúsených subjektov. Tento stav môže mať dlhodobé implikácie: na jednej strane garantuje efektívne využitie prostriedkov (projekty vedú inštitúcie so silnou kapacitou a know-how), no na druhej strane udržiava systém relatívne uzavretý a znižuje šance na prelomové inovácie prichádzajúce z nových, menej etablovaných aktérov.

5. Záver

Analýza zapojenia tretích krajín do projektov rámcového programu Horizont 2020 ukazuje, že ide o fenomén so strategickým významom pre európsky výskumný priestor. Zistenia potvrdzujú, že prítomnosť mimoeurópskych aktérov rozširuje tematický a geografický záber projektov, čím posilňuje schopnosť Európskej únie reagovať na globálne spoločenské výzvy. Projekty koordinované mimoeurópskymi organizáciami sa vyznačujú kratším trvaním a menším objemom financovania, čo naznačuje, že ich úloha je často doplnková alebo pilotná. Napriek tomu plnia kľúčovú funkciu pri internacionalizácii výskumu a pri prenose špecifických expertíz, dát či prístupu k unikátnym lokalitám a infraštruktúram.

Výsledky zároveň poukazujú na silný výskyt tzv. Matthew efektu, teda koncentrovania vedúcich úloh a zdrojov do rúk skúsených organizácií. Tieto subjekty preberajú rolu koordinátorov, čím si upevňujú pozíciu lídrov v európskom výskumnom priestore, zatiaľ čo nováčikovia sú obvykle limitovaní na úlohy účastníkov alebo partnerov s nižším finančným dopadom. Tento jav síce zvyšuje efektívnosť riadenia projektov, no zároveň znižuje inklúziu a obmedzuje šance menej etablovaných aktérov na posilnenie svojej výskumnej kapacity.

Z pohľadu politického a geopolitického kontextu je zapojenie tretích krajín podmienené nielen pravidlami oprávnenosti, ale aj aktuálnym bezpečnostným a hodnotovým rámcom EÚ. Flexibilita a zároveň opatrnosť pri prizývaní tretích krajín ukazuje, že otvorenosť európskeho výskumného priestoru je neustále vyvažovaná bezpečnostnými a etickými záujmami. Tento aspekt je obzvlášť dôležitý pri príprave nadchádzajúceho rámcového programu FP10, kde sa zdôrazňuje princíp „otvorenosti s ochranou“.

Celkovo možno konštatovať, že účasť tretích krajín v Horizonte 2020 posilnila medzinárodný rozmer európskeho výskumného priestoru, prispela k vyššej diverzite a umožnila riešiť témy presahujúce hranice Európy. Súčasne však odhalila nerovnováhy v prístupe k finančným zdrojom a reprodukciu existujúcich mocenských vzorcov v prospech etablovaných inštitúcií. Pre budúce rámcové programy bude preto kľúčové nájsť rovnováhu medzi excelentnosťou a inklúziou, medzi otvorenosťou a bezpečnosťou, a medzi európskymi a globálnymi záujmami.

Zoznam bibliografických odkazov

1. BRUEGEL. Third-country participation in EU framework programmes: opportunities and challenges. Bruegel Policy Brief [online]. 2021. Dostupné na: <https://www.bruegel.org>
2. CORDIS. Community Research and Development Information Service (CORDIS) [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. Dostupné na: <https://cordis.europa.eu>
3. EUROPEAN COMMISSION. Horizon 2020 Programme: Rules for Participation. Brussels: European Commission, 2020.
4. LUUKKONEN, Terttu. The European Research Council and the European research funding landscape. Science and Public Policy [online]. 2012, 39(3), 254-264. ISSN 0302-3427.
5. MERTON, Robert K. The Matthew Effect in Science. Science [online]. 1968, 159(3810), 56-63. ISSN 0036-8075. Dostupné na: <https://doi.org/10.1126/science.159.3810.56>
6. THE GUARDIAN. EU debates restricting research cooperation with third countries amid security concerns. The Guardian [online]. 2023. Dostupné na: <https://www.theguardian.com>
7. UNIVERSITY OF ST ANDREWS. Voices from the Horizon: third country perspectives on Horizon Europe and recommendations for FP10. University of St Andrews Research Portal [online]. 2023. Dostupné na: <https://risweb.st-andrews.ac.uk/portal>
8. WANZENBÖCK, Iris; SCHERNGELL, Thomas; BRENNER, Thomas. Embeddedness of regions in European R&D networks: a comparative analysis of interregional R&D collaborations, co-inventorships and co-publications. Regional Studies [online]. 2020, 54(3), 302-313. ISSN 0034-3404.